

Самур

№ 11 (153) 2003-йисан 19-декабрь

1992-йисан январдилай акъатзава

ГЪЕЙДАР АЛИРЗАДИН ХВА АЛИЕВ

И йикъара Азербайжандин халкъариз залан хажалат хъана. Вири дуьньядиз сейли сиясатчи, Азербайжан Республикадин экс-президент, Цийи Азербайжан Партиядин седри Гъейдар Алирзадин хва Алиева 2003-йисан 12-декабрдиз 81 яшда аваз вичин дуьнья дегишарна. Арадал хкиз тежедай хътин магърумвал хъанвай вири Азербайжандихъ галаз санал цудралди къецепатан уьлквейрин регъберрини дериндай хажалат члугвазвайди малумарна.

Гъейдар Алирзадин хва Алиев 1923-йисан 10-майдиз Азербайжандин Нахчиван шегъерда дидедиз хъана. 1939-йисуз Нахчивандин педтехникум акъалтарайда лай гуьгъуьниз, ада Азербайжандин Индустриядин Институтдин (гилан Нафтадин Академиядин) архитекторвилдин факультетда клелна. Ингъе Ватандин Чехи дяведи адаз ина эхирда къван клелдай мумкинвал ганач.

1941-йисалай Гъ.Алиева Нахчиван АССР-дин Халкъдин Къенепатан Крарин Комиссариатда, гуьгъуьнлай Нахчиван АССР-дин Халкъдин Комиссарин Советда отделдин заведишвиле клвалахна. 1944-йисуз ам гъукуматдин хатасузвилдин органа клвалахиз желб авуна. 1957-йисуз Гъ.Алиева Азербайжандин Гъукуматдин Университетдин тарихдин факультет акъалтарна. 1964-йисалай Азербайжан ССР-дин Гъукуматдин Хатасузвилдин Комитетдин седридин заместителвиле, 1967-йисалай и комитетдин седривиле клвалахай Гъейдар Алиева ге-

нерал-майорвилдин дережа къачуна.

Азербайжандин КП-дин ЦК-дин 1969-йисан июлдин пленумди Гъейдар Алиев ЦК-дин сад лагъай секретарвиле

хъана. 1982-йисан декабрдиз вич ЦК КПСС-дин Политбюродин членвиле хкъгъай Гъ.Алиев СССР-дин Совминдин седридин сад лагъай заместителвиле тайинарна. И

къуллугъдал ам вири дуьньядиз сейли хъана.

Дагълух Къарабагъдин месэла гъялдай вахтунда гъахъ-адалат кваз такъуна, Азербайжандиз акси гъерекат авур СССР-дин регъберин члур сиясат себеб яз Гъ.Алиев Коммунист партиядикай хкечна.

1991-1993-йисара Гъейдар Алиева Нахчиван АР-дин Али Межлисдин седривиле клвалахна. 1992-йисуз ам Цийи Азербайжан Партиядин седривиле хъана.

1993-йисуз Азербайжанда лугъуз тежедай къван залан гъалар арадал атайла, халкъди Гъейдар Алиевавай къвед лагъай гъилера властдиз хтун тлалабна. Гъа ик халкъди Гъ.Алиев къведра - 1993-йисан 3-октябрдиз ва 1998-йисан 11-октябрдиз Азербайжандин президентвиле хъана.

Гъейдар Алиева Азербайжан мадаравилин рекъай вилик тухун, элячлунин девирдин татугайвилер ва четинвилер галай-галайвал арадай акъудун патал вири алахунар авуна. Адан акъуллу сиясат, кесерлувал себеб яз ва ада галатун тийижиз клвалах тухунин нетижада гъатта чехи къарсатмишвилерин, уьлкве чклизвай, пайпаяр жезвай девирдани Азербайжан саламатдиз амукъна.

Гъейдар Алиева Азербайжанда дибдай цийи гъукуматдин ва къурулушдин бинеяр кутуна. Ада Азербайжанда властдин демократвилдин къурулушар мягъкемарна, уьлкве мадаравилин жигъетдай азаддаказ вилик фин патал шартлар яратмишна.

Жемиятда дибдин дегишвилер киле физвай, эхиримжи йисара чун залан имтагъанриз члугур члавуз, Азербайжандин къадар-къисметдиз ва гележегдиз талукъ месэла са шумудра хцидаказ вилик акъвазай члавуз, члулава къватри Азербайжандин аслу туширвал ва садвал члурун патал гзаф къадар футфачивилер авур члавуз Гъейдар Алиева халкъдин вилик жавабдарвал вини дережада гъиссзавайди ва вич Азербайжандиз сергъят авачир къван вафалу тирди, вич лугъуз тежедай къван чехи алакунар авай регъбер тирди мад гъилера къалурна. Ада жемиятда ислягъвал ва меслятвал, Азербайжандин халкъарин агъзур йисарин тарих авай стхавал хуьн патал вири алахунар авуна.

Президент Гъейдар Алиева галай-галайвал тухвай рехъ себеб яз Азербайжандин халкъар сад тир хизанда аваз мадаравилин ва руьгъдин жигъетдай мадни вилик фена. Гъ.Алиев халкъдиз сифтени-сифте вичин камаллувилелди, чи несилри чпел пакдаказ амал ийиз хъайи эрзиманриз вафалувилелди багъа я. Адаз, чехи сиясатчидиз ва регъбердиз, Азербайжан халкъдин ва вичин девирдин лайихлу хциз пак буржи кьилиз акъудун - сиясатдин такъатралди Азербайжан алай аямдин дуьньядиз ачухун, ам мадни сейли авун къисмет хъана. И чехи сиясатчидин экуь къамат халкъдин рикле гъамишалух яз амукъда.

РИКІЕРА АМУКЪДА

2003-йисан 12-декабрдиз вири дуьньядиз сейли инсан, машгъур сиясатчи, Азербайжандин экс-президент Гъейдар Алирзадин хва Алиев рагъметдиз финихъди чи республикадин вири халкъарихъ галаз санал лезги халкъдизни залан хажалат хъана.

Аслу тушир Азербайжан туьклуьрна и аслу туширвал клевелай хвейи, республикадин халкъарин арада дуствал ва стхавал мадни мягъкемарай, къадардал гъалтайла тимил халкъарин члални меденият вилик тухун патал къулай шартлар яратмишай Гъейдар Алиеван экуь къамат чи риклера гъамишалух яз амукъда.

“Самур” Лезги Милли Меркезди Азербайжан Республикадин президент Илгъам Алиеваз ва адан хайбуруз Гъейдар Алирзадин хва Алиев рагъметдиз финихъ галаз алакъалу яз башсагълуьгъвал гузва.

Аллагъди рагъмет авурай!

Азербайжан Республикадин “Самур” Лезги Милли Меркез

ТАЗИЯТ КЪИЛЕ ФЕНА

Алай йисан 15-декабрдиз Азербайжандин меркезда - Баку шегъерда киле фейи тазият садрани инсанрин риклелай алатдач. Халкъди вичин къегъал хва, вири дуьньядиз сейли сиясатчи, Азербайжандин экс-президент Гъейдар Алирзадин хва Алиев эхир мензилдиз рекъе туна. Гъ.Алиев Бакудин “Фехри хиябан” твар ганвай сурара кучукна. Тазиятда виш агъзурралди инсанри иштиракна. Миллионралди цуьквер эцигна абур чехи регъбердин сурал. Сурарихъ физвай рекъера инсанрин сел гъакъзавачир. Сумгаитдай, Генжедай ва республикадин районрай Бакудиз цуд агъзурралди инсанар атанвай. Им са куьнивни гекъи-

гиз тежедай хътин тазият тир.

Тазиятдин юкъуз Бакудиз РФ-дин президент Владимир Путин киле аваз 100 касдикай, Туьркиядин президент Агъмед Неждет Сезер киле аваз 20 касдикай ибарат делегацияр, гъакни Украинадин ва Къазахстандин президентар, АСШ, Франса, Гуржистан, Узбеккистан, Иран гъукуматрин векилар, Дагъустандин, Аджаристандин киле авайбур ва маса уьлквейрин векилар атанвай. Абуру Гъ.Алиев рагъметдиз финихъди неинки Азербайжандин халкъариз, гъакни вири дуьньядин халкъариз лугъуз тежедай къван залан хажалат хъайиди къейд авуна.

ЦИЙИВИЛЕР

КРЕДИТ ГУЗВА

Куьль бизнесдихъ галаз машгъл тир ксари мад финансрин четинвилер гьисс хъйидач. "Финка-Азербайжан" твар алай тешкилатди абуруз гъвечи карханайрин вири хилер вилик тухун патал финансрин куьмекар гуда.

"Финка"ди дуньядин 20 уьлкведа куьль бизнесдиз куьмеказва. Чи республикада и тешкилатди 1998-йисалай кваллахзава. Эхиримжи кье вацран кьене Агдаш, Уджар, Евлах районрин 115 карчиди "Финка-Азербайжан" тешкилатдивай кредит къачунва. Къачунвай кредит 16 гьафтедилай са йисалди вахкана кланзава.

ЖУЬРЕРА МЕКТЕБАР

И йикъара Исмаиллы райондин са бязи хуьрера цийи мектебар кардик кутунва. Уштал ва Пирдинар хуьрера эцигнавай мектебра аялар патал вири жуьредин къулайвилер ава. Гъар мектебда 96 аялди клелда. Цийи дараматар эцигун патал Дунья банкунди 86 агъзур доллар къван пулун такъатар серфна.

Цийи мектебар ачухдай тедбирда ремпубликадин образованидин министр Мисир Марданова иштиракна. Ада лагъайвал, Дунья банкунин куьмекдалди эхиримжи пуд вацран кьене районда 3 цийи мектеб эцигна кардик кутунва. Алай вахтунда мадни са мектеб эцигзава. Инлай къулухъ районда мадни 4 мектеб эцигна кардик кухтун фикирда къунва.

КТАБДИН СУВАР

Къах райондин вилик-къилик квай ксари фадлай рикелай ракурнавай са адет кивачел ахкъалдарнава. Ина "Ктабдин марафон" твар ганвай сувар къиле тухузва. Сувар декабрдин эхирдалди давамда.

Райондин вири ктабханайра ва мектебра ктабдин сувар цийи агалкъунралди къейдзава. Сувар себегъ яз хуьрерин ктабханайри и йикъара вишералди цийи ктабар къачунва. Къахвийри ихътин тедбирри райондин меденият вилик тухунин кардик члехи пай кутагъвайди къейд ийизва.

АЗЕРБАЙЖАНВИЯР ПАТАЛ

Гуржистандин гьукуматди и республикада яшамаш жезвай 500 агъзур къван азербайжанвийрин тлалабун фикирда къуна, абур патал гьукуматдин телевиденида азербайжан члалалди передачагъар гун къет авунва. И члалал передачагъар гьафтеда пудра гуда. Гъа ик, гьукуматди вичи тухузвай милли сиясат мадни хъсанарун ва вилик тухун патал алахънар ийизва. Гуржистанда азербайжанвийр паталди хъсанвилехъ маса тедбирарни фикирда къунва.

БАСРУХ ГАНА

Алай йисан 15-декабрдиз чеченрин яракълуйри урусин сергъят хуьзвай 9 аскер яна кьена ва Дагъустандин Шаури, Галатли хуьрер къуна. Яракълуйри чкадин агъалийрикай 12 кас залуквиле къуна ва ахпа абур ахъай хъувуна. Исятда яракълуйр а хуьрерай акъатнава.

Яракълу чеченар царце туна къан патал урусин аскерикайни Дагъустандин милициядин кваллахдаррикай ибарат агъзур кас кивачел ахкъалдарнава. Гьелелиг операция гьикл киле физватла малум туш.

"САМУР" КХЪИЗВА

Йисалай-суз чи хайи Самур вацун твар алай газет - "Самур" газет халкъдин арада мадни сейли жезва. Вучиз лагъайтла ада клелдайбуз чи республикада ва дуньяда киле физвай вакъийрин патахъай вахтунда ва дуьздаказ хабардар ийизва. "Самур"ди чи халкъ руьгъдин жигъетдай вилик тухунин, хайи члал ва меденият, республикада ислягъвал ва меслятвилин гьалар хуьнин месэлаяр гьялуник лугъуз тежедай хътин пай кутагъва. Са шакни авачиз "Самур" къвердавай лезги медениятдин гужлу ва умудлу имаратдиз элкъевезва. Мана-метлебдизни, гьурметдизни, таъсирдизни "Самур" газет вине ава.

Авайвал лагъана кланда хьи, эхиримжи ирид йисан кьене газет акъудун чи журналистар патал са акъван регъят кар хъанач. Жуьребажуьре четинвилер себегъ яз вацра къведра акъудзавай газет вацра садра акъудунал элячйна. Муькуь патахъай лагъайтла, ихътин гьал арадал атуьнин тахсиркар чун я. Азербайжанда виш агъзурралди лезгийр яшамаш жезватлани, чи ватангълийри газет кхъизвач. Ик, фейитла, чун чи члал, чи твар хуьзвай газетдикай магърум жеда. Гъавилай гъар са лезгиди "Самур" кхъена кланзава. "Самур" кхъинин карда редакциядиз вири жуьредин куьмекар гун чи буржи я.

Гъа ихътин хиялрик кваз зун зи хайи хуьруьз - Кцлар райондин Уьнуьгъ хуьруьз хъфена. Кивенкве юкъван мектебдин муаллимрихъ галаз суьгъбет авун къетйна за. Ракъинин чими нуьрар акъазвай мектебдин гьенел муаллимри са квекай ятлани гьуьжетар ийизвай. Салам гана абуруз агатайла, муаллимар кисна.

- Куьне вучтин гьуьжетар ийизвай? - жузуна за.
- Кьуру гьуьжетар туш, - лагъана литературадин тарсар гузвай Марус муаллимди. - Мектебдин майишатдиз регъбервал гузвай Гъасанов Аслана "Самур"дин цийи тилит къачунва. Амма ада клелун патал газет чав вугузвач.
- Агъа, - лагъана за, - им акл лагъай члал я хьи, куь

арада газетдихъ гелкъевезвайбуз ава. "Самур" клелиз кланзаватла, ам кхъихъ ман.

- Чун редакциядихъ галаз алакъада авач эхир, газет гьикл кхъин? - жузуна муаллимри.

- Редакциядихъ галаз алакъада жез клан ятла буюр, - лагъана за. - Зун "Самур"дин векил я, газет кхъинин кардиз куьмек гун патал куь къилив атанвайди я.

Гъафни-гъаф хвеш хъана муаллимриз. Абурукай Сеферова Лаледи, Мегъралиев Маруса, Иманкъулиева Венеради, Регъимов Илкъара, лезги члалан пешекар Дервиш муаллимди, ингилис члалан тарсар гузвай Амид муаллимди, мектебдин директор Абиддин муаллимди газет гьасятда кхъена.

Эхирда абуруз завай ихътин са тлалабун

ХЪСАН КАРДИК КЪУЬН КУТАН!

УЬНУЬГЪВИЙРИН ТЛАЛАБУН

авуна: "Газетдин чинра чи мецелай Кцлар райондин вири муаллимриз "Самур" кхъин патал эвер це. Тек са муаллимри и кардик къуьн кутуртла, "Самур"дин тиражни са шумудра артух жеда."

Гъанифе ИМАНКЪУЛИЕВА,
Азербайжандин Гьукуматдин Члалар
Институтдин кхъилин муаллим.

Редакциядай: *Чи газетдин таъсиб члугъазвай Гъанифе Иманкъулиевади гьуьгьуллукаказ хайи хуьруьз хъфена "Самур" кхъинин кардик къуьн кутунва. Бакуда чахъ ихътин вишералди интеллигенциядин векилар ава. Эгер абурукай гъар са касди хайи хуьруьз хъфена 10-15 кас газетдиз кхъейтла, чи крарни вилик фида. Алай вахтунда им газет четинвилерай акъудун патал къилдин шартларикай сад я. Ша, дидед члалал акъатзавай хайи газетдикай мад гъилера хъсандиз фагъум хъийин, хъсан кардик къуьн кутан.*

ЧИ КИЕВИ ДУСТ

Гъеле 1997-йисуз, чна цийи "Самур"дин сад лагъай тилит чагдай акъудай вахтунда ада: "Им чи халкъдин медениятдин члехи сувар я", - лагъана чаз и сувар мубаракнай ва редакциядиз сифте яз вичелай алакъдайвал куьмекарни ганай. Йисар алатна, амма Сефербега мадни газетдик виридалайни гъаф рикл кузвай касди хъиз чи кардик ара датлана къуьн кутагъва. Адан умун къилихри, сабурулувили, инсанрихъ галаз рафтарвалзавай тегъерди чаз къалуьна хьи, и инсандик умуд кутагъ, адахъ далу акализ, клеве гъатйла адал меслят гъиз жеда. Гужлу дуьлар галай тарциз ухшар я чи дуст. "Самур"дин

виридалайни клеве дуст!

Сефербег Сефербегов вичин хиве авай везифаяр гъамиша намуслувилелди тамамариз вердиш кас я. Гъавилай адахъ халкъдин патай члехи гьурмет ава. Чкайрал чи газет кхъинин карда члехи куьмекар гузвай Сефербега, халкъдинни редакциядин алакъаяр къвердавай мягъкем хуьнин кваллахни вилик тухузва. Деклени, чахъ ихътин кьегъалрин къадар мадни гъаф хуьрай.

Ингъе "Самур"дин баркаллу тарихда виридалайни гъаф чи газетдин таъсиб члугъазвай Сефербег Сефербегован тварни гъатда. Чаз гъар йисуз газет кхъинин кардик члехи пай кутагъвай дуктур Сефербег Сефербегов клелдайбуруз чешне яз къалуьриз кланзава. Редакцияди вичин патай и кьегъал лезгидиз разивал къалуьрун, адаз пишкеш яз "Самур" газетдин подшивка ва "Дуньядин литература" сериядик галай 4 том гун къет авунва. Вахъ цийи йисуз мадни члехи агалкъуьнар хуьрай, играми дуст! Ви са клусни дамах квачир гъакъисагъ зегъметди халкъдин патай мадни члехи гьурмет къазанмишрай. Уьмуьрди ваз даим шадвални хъвер багъишрай!

"САМУР"

РИКИ ШАДАРДАЙ КАР

Эхиримжи

Вахтараша Бакуда яшамаш жезвай лезгийрикай са бязи ксари гъар гъиле - ра чпин гьисабдай хайи хуьруьн агъалийрал "Самур" газетдин цийиз чап хъайи 10-15 экземпляр ракурзава. И карди хуьруьнвиар лугъуз тежедай къван шадарзава. Ихътин ватангълийриз баркалла лугъузва абуруз. Са шумуд хуьре кимерал, мектебра, клубраван алаз "Самур" клелун адетдин кардал элкъвенва.

И мукъвара чи редакциядиз Бакудин Бузовна поселоқдай са клелдайди атанвай. Ада вич дидедиз хъайи Кцлар райондин Тигъийрин хуьруьз гъар гъилера "Самур" газетдин 10 экземпляр ракурун къет авунва.

И кас Рамик Гъейбатов я. Урусатдин Владимир шегъерда авиациядин мектеб акъалтларай ам 1999-йисалай Бузовнада яшамаш жезва. Р.Гъейбатов "Азал" компанидин кивенклевечи кваллахдаррикай я.

"САМУР"

Бармақдиз кьимет гумир,
акъулдиз кьимет це.

Лезги халкъдин мисал.

MƏŞHUR LƏZGİLƏR
HAQQINDA
BİLMƏDIKLƏRİMİZ

AR BİSİN

“Ləzgilər öz torpaqlarını mərdliklə müdafiə edirdilər. Arvad-uşaqları da onlarla birgə döyüşürdü.” XII əsrdə yaşamış ərəb tarixçisi Əbu Yusuf Yaquq ibn Abdallah ər-Rumi əl-həməvinin X əsr müəlliflərinin məlumatlarına əsaslanaraq yazdığı bu sözlərə ərəb tarixçilərinin bir etirafını da əlavə etmək olar: “Yüz əlli ildən çox davam edən müharibədə ləzgilərin müqavimətini axıra kimi qırmaq mümkün olma - dı.”

Yəhya ibn Cabir ibn Davud əl-Bəlazurinin “Kitab futuh əl-buldən”, Əbu Cəfər Muhəmməd ibn Cərir ət-Tabərinin “Tarix ər-rusul və l-muluk”, Əbu Yusuf Yaquq ibn Abdallah ər-Rumi əl-həməvinin “Mucam əl-buldən”, Əbu İshaq İbrahim ibn Muhəmməd əl-Fərisi əl-İstəhrinin “Kitab məsəlik əl-məməlik” adlı əsərlərində, həmçinin 1913-cü ildə Berlində alman dilində çap olunmuş “Tabərinin xəzərlər haqqında məlumatı” kitabında daha ətraflı məlumatlara rast gəlmək olar. Həmin məxəzlərdə ləzgilərin ölkəsi “döyüşən”, “təbə olmaq istəməyən”, “ərəblərdən əmin-amanlığın üz döndərdiyi ölkə” kimi xatırlanır.

DÖYÜŞƏN ÖLKƏ

Bu ölkə haqqında Əbu Yusuf ibn Abdallah ər-Rumi əl-həməvi belə yazıb: “Ləzgilərin ölkəsinin çoxsaylı əhalisi xoşagəlan xarici görkəmə malikdir, möhkəm bədənlidir, döyüşkəndir, onların kəndlərinin əhalisi sıxdır, vilayətləri ərzaqla zəngindir. Bab əl-Əvəb və Lazg arasında Tabasaranşah yerləşir. Onun da əhalisi Lazgın əhalisi kimi çoxsaylıdır və güclüdür, amma əl-Lazgın əhalisi daha çoxdur və ərazisi daha böyükdür.” (Yaquq, I. siy. 438 (ərəb mətni) rusca tərcümə.: SMOMPK, tam. 29-cu c. Tiflis, 1908. səh. 17.)

Tanınmış Dağıstan tarixçisi R.M.Mağomedovun orta əsr mənbələrinə istinad edərək yazdığı kimi Lezgan dövlətinə Migraq, Kara-Küre, Qaptsax, Laran, Şah-Bani (Axtı), Çur, Maskut (Müşkür) kimi yeddi böyük knyazlıq daxil idi. Ərəb tarixçilərinin ibn əl-Asirin, əl-Bəlazurinin, Asam əl-Kufinin verdikləri bir məlumat da Lezganın böyük əraziyə malik olduğunu sübut edir. Onların yazdığına görə ərəb sərkərdəsi Mərvan ibn Muhəmməd 737-ci ildə xəzərlərlə döyüşlərdə ələ keçirdiyi 40 min əsiri ləzgilərin Samurla Şabran arasındakı torpaqlarında, Lezganın iri vilayətlərindən birində yerləşdirilmişdi.

Hələ ərəb işğalınadək şimaldan gələn yadellilərin hücumlarına məruz qalan Lezgan igid ləzgi sərkərdələri Tağan pəhləvanın və Jalğanın başçılığı ilə bir neçə il xəzərlərə qarşı müharibə aparmışdı. Bundan sonra Samsamın hakimi olduğu Migraq, Kara-Küre və Kamkamin idarə etdiyi Qaptsax knyazlıqlarının, həmçinin Şah-Bani (Axtı) knyazlığının əhalisi xəzərlərlə qəhrəmancasına döyüşmüş, onları öz torpaqlarına buraxmamışdı. Axtı qalası 10 ildən çox mühasirədə saxlayan xəzərlər burada ağır məğlubiyyətə uğramışdılar. Beləliklə uzun illər ləzgilərin müqaviməti ni qıra bilməyən xəzərlər onlarla sülh müqaviləsi bağlamışdı. Lakin Alam, Yargu, Belenjer şəhərləri də daxil olmaqla ləzgi torpaqlarının bir hissəsi xəzərlərin əlinə keçmişdi. Ərəblərin hücumunadək ləzgilər xəzərlərlə yenidən döyüşərək, bu torpaqların xeyli hissəsini, məsələn, Müşkür vilayətini geri qaytarmışdılar.

645-ci ildə ləzgilərin xəzərlərlə döyüşləri sancıdı və onlar ərəblərə qarşı birgə vuruşmağa başladılar. 653-cü ildə xəzərlərin və ləzgilərin birləşmiş qoşunu ərəb sərkərdəsi Salman ibn Rəbiyanın 10 minlik qoşununu darmadağın edib, Salmanı öldürdükdən sonra Xəlifət Şərqi Qafqaza növbəti hücumu uzun müddət təxirə saldı.

Ləzgilərin xəzərlər və tabasaranlılarla birlikdə müsülmənlərə qarşı amansız döyüşlərindən xəbər verən IX-X əsr ərəb müəllifləri Qafqaz Albaniyasının şimalını ələ keçirməyin Xəlifət üçün çox çətin olduğunu qeyd etmişdilər. Buna baxmayaraq, ərəb xəlifələri bu ərazini işğal etməkdən ötrü əlverişli məqam gözləyirdilər. 720-ci ildə belə bir məqam ələ düşür və hakimiyyətdə olan 10-cu xəlifə Yezid ibn Abd-əl-Malik ən yaxşı sərkərdələrdən sayılan əl-Cərrah ibn Abdallahı böyük bir qoşunla Albaniya ərazisində müharibə aparmağa göndərir. Həmin dövrün hadisələri Əbu Muhəmməd Əhməd ibn Asam əl-Kufinin “Kitab əl-futuh” əsərinin (səkkiz hissədən ibarət olan bu üçüncü tarixçilərin fikrincə daha etibarlı məxəz sayılır) II cildində geniş qələmə alınır. Əl-Kufinin yazdığına görə o vaxt əl-Bab (Dərbənd) xəzərlərin əlində idi. Lezganın çarı Urbisin ərəblərin qarşısındakı hücumu ilə əlaqədar xaqana xəbər göndərməsinə və köməyini təklif etməsinə baxmayaraq, xəzərlər Dərbəndi qoyub qaçırlar. Əl-Cərrah öz qoşunu ilə boş şəhərə girir. O, xəzərləri axıradaq təqib etməyi qərara alır. Dərbənddən 6 fərsəh (1 fərsəh 6-7 kilometrə bərabərdir) şimalda, Darbak çayının kənarında Cərrahın 20 minlik qoşunu daha 10 min nəfərlik ərəb qoşunu ilə bir-

lə - şir və xəzərlərə zərbə endirməyə hazırlaşır. Xəzər xaqanının oğlu Barsbek (bəzi məxəzlərdə onun adı Barhil, Barhik kimi göstərilir) 40 minlik qoşunu ilə onun qarşısına çıxır. Döyüş zamanı xəzərlərə tərəf güclü külək əsir. Ürəklərində ərəblərin xofu olan və bunu Allahın müsülmənlərə köməyi kimi başa düşən xəzərlər qaçmağa üz qoyur. Ərəblər onları Xasin adlanan yerədək (Dağıstanın Gamri çayının sahilinə) təqib edərək, qılıncdan keçirirlər.

Bir-birinin ardınca xəzər şəhərlərini və qalalarını fəth edən əl-Cərrah, nəhayət, onların paytaxtı olan Səməndər şəhərini (İndiki Mahaçqalanın ərazisində yerləşirdi) tutmağı qərara alır. Bunu eşidən xəzər xaqanı ləzgi çarı Urbisdən kömək istəyir. Urbis böyük bir qoşunla ərəblərə qarşı hücumu hazırlaşır. Məğlub olmaqdan ehtiyat edən əl-Cərrah Belenjer hakiminin məsləhəti ilə geri çəkilir və Şəkiyə gəlib əlavə kömək gözləyir.

722-ci ildə Əbu Übeyd Cərrah 60 minlik qoşunla ləzgi torpaqlarını zəbt etmək üçün hücumu keçir. Ərəblər Bilisan və Axtı qalalarını almaqdan ötrü beş dəfə güclü hücum edib, bir neçə ay döyüşsələr də, məqsədlərinə çatı bilmirlər. Nəhayət, əl-Cərrah satqınların köməyi ilə qalaları ələ keçirmək istəyir. Lakin onun bu niyyəti də baş tutmur. Bilisan ətrafındakı döyüşdə 10 minədək əsgər itirən ərəb sərkərdəsi tuta bilmədiyi qalaların müdafiəçilərinin qisasını Samur vadisindəki əhalidən alır və burada ləzgilərin 40-dan çox kəndini dağıdır.

Müsülmənlərin düzən ərazilərdə döyüşləri ilə əlaqədar ərəb tarixçisi Əbdurəhman ibn Xaldan özünün “Tarix” kitabının I hissəsində yazmışdı: “Ərəblər dağlıq ərazilərdə deyil, düzəndə işğalçılıq etməyə daha meyillidirlər... Bu xalq vəhşicəsinə soyğunçuluq etməyi və kəndləri xaraba qoymağı xoşlayır. Amma dağlıq ərazilərdə buna o qədər də nail ola bilmir.”

İşğalçıların vəhşiliyinə cavab olaraq, Urbis xəzərlərlə birləşib ərəbləri darmadağın etməyi qərara alır. 723-cü ildə ləzgilər və xəzərlər Dərbəndi tutaraq, buradakı ərəb qarnizonunu qılıncdan keçirir, sonra digər ərazilərdən işğalçıları Kür çayının sahilinədək qovur. Lakin bir neçə aydan sonra əlavə kömək alan əl-Cərrah böyük qüvvə ilə Dərbəndə tərəf hərəkət edir. Ləzgilərlə döyüşdə yenidən məğlub olur və ona görə də başqa torpaqlara üz tutur. Həmin əraziləri qarət edərək, Tabasaranından 2000, Qaytağdan 700 əsir aparır.

730-cu ildə Urbisin vəfatından sonra Lezganı onun oğlu Arbis idarə etməyə başlayır. Tarixçilərin yazdığına görə o, çox cəsur və tədbirli adam idi, hərbi işdən yaxşı baş çıxarırdı. Qalaların müdafiəsini gücləndirən və yeni qurğular yaran Arbis Bilisan, Axtı, Migraq, Şabran ərazilərindəki döyüş məntəqələrini keçilməz səddlərə çevirmişdi.

Əvvəllər Lezganın qoşunu əsasən oxçulardan və süvarilərdən ibarət idi. Arbis əlbəyaxa döyüşlərdən ötrü gapurla (hər iki tərəfi itilənmiş enli və uzun qılınc) və klirlə (nizəyə oxşar silah) silahlanmış qoşun hissələri yaratdı. Əsgərlərini ox batmayan qalın dəri paltarla təmin edən Arbis özü təzə ox kəşf etmişdi. Bu ox əvvəlkindən həm uzağa uçurdu, həm də onun başlığı daha ölümcül idi. Buna “Arbisin oxu” deyirdilər. Xalq arasında “Arbisin oxu” ifadəsi bu gün də qalır. Ərəb müəllifləri yazırdılar ki, ləzgilərin yağış kimi yağın oxlarından qorunmaq mümkün deyil. 1404-cü ildə Qafqazda olmuş arxiepiskop İoani de Qalonfontibus da ləzgilərin bu sahədəki məharətini xüsusilə qeyd etmişdi: “Ləzgilər ox-yaydan bacarıqla istifadə edir, düşməni sərrast nişan alırlar.”

Əbu İshaq İbrahim Muhəmməd əl-Fərisi əl-İstəhri Lezgan qoşununun “çox döyüşkən və igid əsgərlərdən” ibarət olduğunu bildirmişdi. 731-ci ildə bu qoşun özünün qüdrətini göstərdi. Xəzərlərin başçısı Barsbek əl-Cərraha qarşı döyüşməkdən ötrü Lezgan çarından kömək istəyir. Arbis 40 minlik qoşunu ilə birgə hərbi yürüş qoşulur. Xəzərlərin, ləzgilərin və tabasaranlıların birləşmiş qoşunu (əl-Kufi bu qoşunun 300 min əsgərdən ibarət olduğunu yazıb) əl-Cərrah ibn Abdallahı Ərdəbil kimi təqib edir. Ərdəbil yaxınlığındakı döyüşlərdə əl-Cərrah öldürülür, onun qoşunu qılıncdan keçirilir. Cəmi 700-dək ərəb əsgəri dağlara qaçıb, canını qurtara bilir. (İbn əl-Asir. IV c. səh. 207.)

Ərəb qoşunlarının ağır məğlubiyyətə uğraması Xəlifəti lərzəyə salır. Burada Qafqaza yeni hərbi yürüş etmək üçün bir neçə il ciddi hazırlıq görülür.

Müzəffər MƏLİKMƏMMƏDOV
(Ardı var)

TARİXİMİZ

MÜBARİZƏ

1918-ci ilin aprelin axırlarında Xudat-Qusar cəbhəsində hərbi əməliyyat aparan bolşevik hissələrinin təslim olmasını tələb edən ləzgilər, onların təslim olmaq istəmədiyini görəndə hər tərəfdən yolları kəsdi. Mühasirəyə düşən bolşevik hissələrinin Xaçmaz və Quba ilə əlaqəsi tamamilə kəsildi. Döyüşlərdə qızıl qvardiyaçılar 200-dən çox əsgər itirdilər, 100-dən çox əsgər yaralandı.

1918-ci ilin may ayında çıxan bəzi qəzetlərin verdiyi məlumata görə Xudat-Qusar cəbhəsində ləzgilər bolşevikləri ağır məğlubiyyətə uğradıb, qırmızılardan 2 topunu, 800 top gülləsini, 4 pulemyotunu, 10 min patronunu, çoxlu miqdarda silahını, bir neçə furqon ərzağını ələ keçirdilər.

TƏSSÜBKƏŞLİK

1917-ci ilin aprel ayında “Kaspi” (12 aprel) və “Baku” (25 aprel) qəzetlərinin yazdığına görə Qusar nahiyəsinin kəndliləri meşələri qırdıran və əkin torpaqlarını dağdan sahəyə keçirən və hökumət nümayəndələrinə qarşı çıxış etmiş, silahlı dəstələr düzəldərək mülkədarlara hücum etmiş, onları və əlaltılarını Yalama meşələrindən qovmuş, Vələmir malikanəsində fəhlələri işə buraxmamış, mülkədarların torpaqlarını tutmuşdular. Onlar hökumət nümayəndələrindən və mülkədarlardan meşələrin qırılmasına və əkinə yararlı torpaqların dağıdılmasına son qoymağı tələb etmişdilər.

DEMOQRAFİYA

1862-1863-cü illərdə aparılmış siyahıyaalmaya əsasən Bakı quberniyasında 859843 nəfər yaşayırdı. Həmin dövrdə Bakı şəhərində 14897, Şamaxıda 29525, Nuxada 19714, Şuşada 19659 nəfər əhali qeydə alınmışdı. Şamaxı uyezdində əhalinin sayı 154440, Quba uyezdində 112380, Nuxa uyezdində 107491, Lənkəran uyezdində 99006, Bakı uyezdində 34448 nəfər təşkil edirdi. (Gürcüstan Respublikası MDTA, f. 12/38, iş 38. səh. 3-36.)

TƏHSİL

1899-cu ildə Bakı quberniyasında 245 mədrəsə fəaliyyət göstərirdi. Həmin tədris ocaqlarında 5500 uşaq təhsil alırdı. Bakı qubernatorunun etiraf etdiyinə görə mədrəsələrdə təhsil məhdud çərçivədə keçirilirdi. “Şagirdlərə dualar və Quranı oxumaq öyrədilir, bir neçə fars müəllifinin əsərləri keçilirdi.”

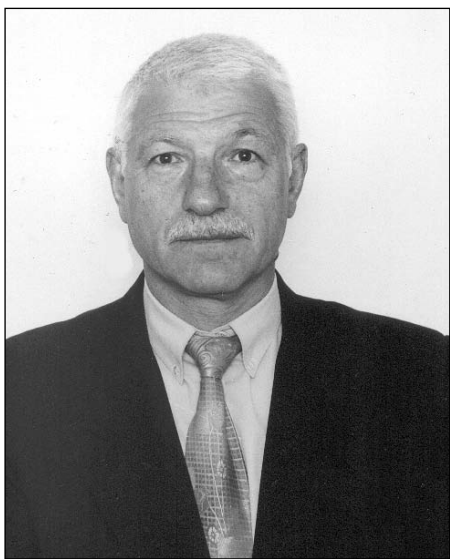
Ümumiyyətlə, ləzgilər ərəb işğalçılarına X əsrdə müqavimət göstərmişlər. Dağıstan tarixçilərinin qeyd etdikləri kimi, həmin əsrin əvvəllərində ləzgi vilayətlərinin yalnız bir hissəsi İslam dinini qəbul etmişdi. Digər hissə xristianlıqdan əvvəlki çüts dinini (31 çütsə (allaha) sitayişlə bağlı din) davam etdirirdi.

Orta əsrlərin ərəb müəlliflərinin əsərlərində adı “lezg”, “lazg”, “lekz” (ilk dəfə III əsrdə farslar xalqın adını belə işlədib), “lakz”, “lagz”, ərəb lüğətlərində “legzi” kimi qeyd olunan ləzgilərin Qafqaz Albaniyasının parçalanmağa başladığı dövrdə yaranmış dövlətləri arasında ən böyüyü və qüdrətli Lezgan (Lazgan) idi. Bu dövlət VI əsrin sonunda güclü və çoxsaylı olması ilə digər ləzgi qəbilələri arasında seçilən lezg qəbiləsinin başçısı Bilis yazırmışdı. O, IV əsrdə yaşamış ləzgi çarı, adı tarixə “igid Şargir” kimi düşmüş, 371-ci ildə ermənilərin və romalıların birləşmiş qoşunlarına qarşı döyüşlərdə böyük qəhrəmanlıqlar göstərərək, həlak olmuş Şargirin nəslindən idi. Qəbilə başçısının şərəfinə Lezganın paytaxtı Bilisan adlandırılmışdı. Ərəb tarixçilərinin məlumatlarından göründüyü kimi, bu şəhər Cənubi Dağıstanın Ağa Stal və Vini Stal kəndləri arasındakı ərazidə yerləşirdi. Həm “lezg”, həm də “Bilis” sözlərinə əlavə olunmuş “an” ləzgi dilində yiyəlik hal şəkilçisini bildirir. Bu baxımdan Lezgan “Ləzgilərə məxsus ərazi”, “ləzgilərin ölkəsi”, Bilisan isə “Bilisin şəhəri” mənalarını verir.

Ləzgilərlə müharibədə onların müqavimətini qıra bilmədiyinə görə İran şahı Xosrov I Ənuşirvanın sülh müqaviləsi bağlayıb, başçısına şah titulu verməyə məcbur olduğu ləzgi çarlığının adı fars və bəzi ərəb mənbələrində Lezganşah (Lazganşah) kimi göstərilir. Orta əsrlərin bir sıra ərəb mənbələrində bu ləzgi dövlətinin adı “al Lekz”, “al Lakz”, “Lazg”, “Ləzgilərin ölkəsi” kimi çəkilib və onun Dərbəndlə Şirvan arasında böyük əraziyə malik olduğu qeyd edilir. “Nuvo Lyarus” ensiklopediyasında Qafqaz Albaniyası ilə bağlı məqalədə Lezganın adı Legistan kimi yazılıb. 1221-ci ildə ərəb tarixçisi İbn əl-Asarinin verdiyi məlumatlarda və xuləgillərin tarixinə dair 1258-ci ilin materiallarında bu ləzgi dövlətinin adı Lekzistan (Legzistan) kimi qələmə alınır. XIII əsrin sonunadək mövcud olmuş Lezganın adı XII əsrdə aid İran mənbələrində - tarixə, coğrafiyaya, siyasətə dair materiallarda, həmçinin dövlət sənədlərində Ləzqistan kimi çəkilir.

Görkəmli ləzgi sərkərdələrindən Rabadanın, Basbasın (bəzi ərəb müəllifləri onun adını Sabas kimi yazıb), Urbisin və Arbisin (Tabariyə görə onun adı Avizdir) hakimiyyəti dövründə ərəblərlə uzun illər müharibə aparmış və bir neçə parlaq qələbə qazanmış Lezgan haqqında ərəb müəlliflərindən Əbu Muhəmməd Əhməd ibn Asam əl-Kufinin “Kitab əl-futuh”, Ya-qubinin “Tarix”, Abu-l-Əbbas Əhməd ibn

ЗНАМЕНИТАЯ

Ахмед Раджабли

Многим обязана отечественная школа самбо и дзюдо семье, во главе которой стоит Ахмед Раджабли. Он, трое его братьев и два сына принесли большую славу этому виду спорта. На республиканских, европейских и мировых чемпионатах в их честь неоднократно поднимался национальный флаг нашей республики. Ахмед Раджабли считается основоположником школы дзюдо в Азербайджане. Фархад, Мамед, Ахад, Заур и Эльхан - все они обязаны своей карьерой старшему Раджабли - их тренеру Ахмеду.

Ахмед родился в 1945 году в селе Аджахур Гусарского района. Он был первым сыном Иззата и Масанханум. Его брат Мамед появился на свет через 11 лет, спустя 3 года родился Фархад. А когда родился Ахад, Ахмеду было 17 лет. Он окончил Сумгаитский химикотехнологический техникум, куда поступил после окончания 7 класса сельской школы. Здесь под руководством Исмаила Ахмедова занимался в секции самбо. Исмаил Ахмедов был основоположником борьбы самбо в Азербайджане. В 1961-1962 годах он становится чемпионом страны в этом виде спорта.

В 1967 году, когда его семья переезжает из Аджахура в Сумгаит. Выпускник Института Физкультуры Ахмед известный спортсмен Азербайджана. К своим младшим братьям, которые любили его и восхищались его успехами, он питал нежные чувства, опекал их, заботился о них. Ахмед своей целеустремленностью и трудолюбием был примером для подража-

Фархад Раджабли

ния не только в семье, но и для многих юношей своего поколения.

С 1969 года Ахмед Раджабли - судья республиканской категории по самбо.

С 1972 года мастер спорта.

В 1979 году в городе Москве он становится победителем конкурса судей по спорту "Олимпийский орбитр".

С 1981 года он заслуженный тренер Азербайджана, судья международной категории.

В 1981-1989 годах старший тренер сборной команды Азербайджана по дзюдо.

С 1984 года он Заслуженный работник культуры и спорта Азербайджанской Республики.

Он воспитал более 40 спортсменов.

Среди них первый мастер спорта международной категории по дзюдо Гудрат Панджалиев, чемпион мира Фаик Агаев и другие. Но больше всех своими успехами ему обязаны три его брата и два сына. Для них он был и отцом, и старшим братом, и тренером, сыграл огромную роль в их спортивной карьере.

Мамед Раджабли занимается самбо и дзюдо с 1968 года. Он является мастером спорта по этим видам борьбы, заслу-

радуют своими победами любителей спорта и сыновья Ахмеда.

Заур Раджабли - мастер спорта, неоднократный победитель и чемпион республиканских соревнований, II призер первенства СССР среди юношей 1985 г. (Волгоград). Выступал в составе сборной команды СССР. 2 раза становился лидером открытого первенства общества "Буревестник" СССР. Он - призер многих международных соревнований. Заур тре-

мастер спорта. В 1996-97 годах он чемпион Азербайджана по дзюдо. А в 1999 году в Тбилиси занимает I место на соревнованиях категории "А".

В 2001 году он стал серебряным призером чемпионата мира среди военных спортсменов. В этом же году на чемпионате мира в Мюнхене завоевал "бронзу". Эльхан - член олимпийской сборной команды по дзюдо. Сейчас он готовится к международным турнирам категории "А" (для получения лицензии на олимпийские игры). В мае 2004 года на чемпионате Европы пройдут последние соревнования для получения лицензии. Если он выиграет лицензию, получит путевку на олимпийские игры.

В спортивной династии Раджабли есть прибавление. Пока еще маленькие достижения сына Фархада, ученика VIII класса Мурада, дают надежду на то, что

ДИНАСТИЯ

Вот они, известные Раджабли: Ахмед, Мамед, Фархад, Ахад, Заур и Эльхан.

женным тренером Азербайджана. 11 раз был чемпионом страны по самбо, неоднократным лидером и призером международных соревнований.

Фархад Раджабли в 1978 году стал лидером чемпионата СССР среди молодежи. А на чемпионате Европы, который проходил в том же году в Венгрии, занял III место. В 1979 году Фархад завоевал серебро на первенстве СССР, проходившем в Ереване.

В 1980 году он чемпион СССР. А через год на чемпионате СССР (Минск) занимает III место.

В 1982 году на международном турнире категории "А" проходившем в Кубе занимает II место.

1988 год становится пиком его спортивной карьеры. На чемпионате СССР, проходившем в Алма-Ате (86 кг) получает серебро. На международном турнире Гран при (Италия) он завоевывает I место, удостоивается звания мастера спорта СССР международной категории. Многие годы он лидирует в сборной команде Азербайджана по дзюдо.

В 1979, 1980, 1981 годах Фархад Раджабли считался самым преуспевающим спортсменом Азербайджана.

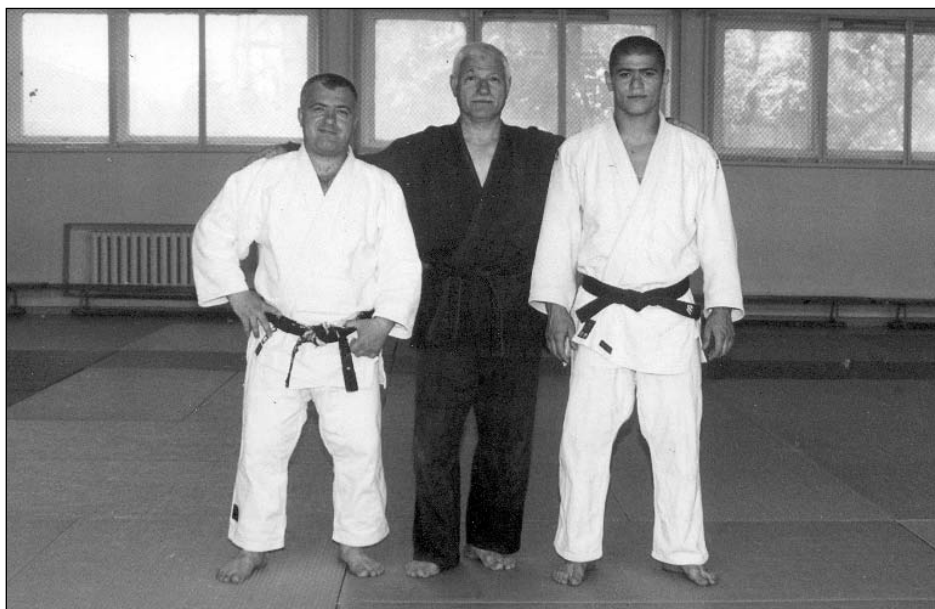
В 1995-96 годах он вновь становится чемпионом Азербайджана.

В 2002 году Фархад - бронзовый призер чемпионата мира по дзюдо (Северная Ирландия) среди ветеранов.

В 2003 году - серебряный призер чемпионата мира, проходившего в Японии среди ветеранов. В этом виде спорта он был единственным спортсменом из Азербайджана.

Ахад Раджабли занимается дзюдо с 12 лет. Он неоднократный чемпион республики по самбо и дзюдо. Мастер спорта, заслуженный тренер Азербайджана, судья республиканской категории. В 2002 году на чемпионате мира по самбо среди ветеранов (Италия) занял II место. А в этом году во Франции завоевал звание чемпиона мира по этому виду спорта.

РАДЖАБЛИ

Ахмед Раджабли с сыновьями Зауром и Эльханом.

нер Специализированной Детской Юношеской спортивной школы олимпийских резервов (СДЮСШОР).

Эльхан Раджабли в 1997-98 годах становился чемпионом Европы среди юношей. А на чемпионате мира, проходившем в Казахстане в 1997 году занял II место. Через год на соревнованиях олимпийской недели, проходивших в Москве тоже завоевывает II место. Он

фамилия Раджабли еще долго будет радовать нас. Сейчас на арену выходит третье поколение Раджабли. У Ахмеда 5 внуков. Один из них, сын Заура Джасур уже занимается дзюдо. Его первым успехом больше всех радуется дед - Ахмед. Кто знает, может когда-нибудь олимпийское золото достанется именно ему, младшему Раджабли.

Седагет КЕРИМОВА.

"MƏMMƏD ARAZA MƏKTUB"

Bu günlərdə M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasında yazıçı-jurnalist Flora Xəlilzadənin "Məmməd Araza məktub" kitabının təqdimat mərasimi olmuşdur. Kitabxananın direktoru Leyla Qafurova yeni nəşrin görkəmli şair Məmməd Arazın 70 illik yubileyinə ərməğan olduğunu qeyd etmişdir. Kitabın redaktoru Sədaqət Kərimova yeni nəşrin məziyyətləri, onun yaranması haqqında danışmış, uzun illərdən bəri Məmməd Araz yaradıcılığını diqqətlə izləyib bu barədə maraqlı məqalələrlə mətbuat səhifələrində çıxış edən Flora Xəlilzadənin maraqlı və yaddaqalan bir kitab ərsəyə gətirdiyini vurğulamışdır.

Professorlar Qəzənfər Paşayev və Vilayət Əliyev, yazıçı Oqtay Salamzadə, publisistlər Telli Pənah qızı və Almaz Ülvi, bədii qiraət ustası Ağalar Bayramov, müğənnilər Niyaməddin Musayev və Səmaye İsmayılova, oxucular Xuraman İsmayılova və Rəhilə Abdullayeva kitabla bağlı öz təəssüratlarını bildirmişlər. Sonda kitabın müəllifi Flora Xəlilzadə çıxış edərək təqdimat mərasiminin təşkilatçılarını və iştirak edənlərə öz minnətdarlığını bildirmişdir.

Roza HACIMURADOVA

LƏZGİLƏR VƏ ƏRƏB DİLİ

Qafqaz xalqları arasında ilk dəfə ləzgilər İslam dininə dair kitabları ərəb dilindən ləzgi dilinə tərcümə etmişlər. Hələ XIII əsrdə ərəb müəlliflərinin "Kitab al-imam aş-Şafii" və "Muxtasar al-Muzani fi furay al-Şafiyia" kitabları ləzgicəyə tərcümə olunmuşdur. "Quran"ın ləzgicəyə ilk tərcüməsindən iki əsrdən çox vaxt keçir. XII əsrdə ərəb ölkələrində ləzgi alimləri imam Sədrəddin Süleyman al-Lakz və Musa ibn Yusuf ibn Hüseyn al-Lakz hüquqə, ərəb dilinin qrammatikasına və fəlsəfəyə dair kitabları ilə məşhurlaşmışlar. XIX əsrin görkəmli ləzgi alimi, Qafqazda müridizmin banisi Aş-Şeyx al-murşid Muhammad əfəndi al-Yaraği, həmçinin "Asari-Dağıstan" kitabının müəllifi Mirzə həsən əfəndi ibn həci Abdullah əfəndi al-Alqadari al-Dağıstani ərəb dilində qiymətli əsərlər yaratmışlar.

Təsadüfi deyildir ki, Qafqazda ərəb dilinin ən gözəl biliciləri ləzgilər olmuşlar. Ona görə də Cənubi Dağıstanda Yaraği kəndinin mədrəsəsi Qafqazda ərəb dilinin akademiyası sayılırdı və XIX əsrdə ərəb ölkələrinə getmək istəyən digər xalqların nümayəndələri burada təhsil alır, ərəb dilini mükəmməl öyrənib sonra səfərə çıxırdılar.

XVI-XIX əsrlərdə 60-dan çox ləzgi şairi ana dili ilə yanaşı ərəb dilində də gözəl əsərlər yaratmışlar.

BİLİK, YOXSAX PUL?

İnsan gözünü işıqlı dünyaya açandan qışqırıqlı bir səslə ağlamağa başlayır. İlk göz yaşları sanki ona deyir ki, səni mübarizə ilə dolu, çətin həyat gözləyir. Öncə insan iməkləyir, sonra yavaş-yavaş ilk addımlarını atmağa başlayır. Bəzən yıxılır, bəzən isə özünü əlləri ilə yığılmağa qoymur. Bəzən yıxılmağından xəbəri belə olmur. Yıxıldıqca durur, dikəlir. Yıxılmamağa çalışır. Bütün bunlar ona xəbər verir ki, bu dünya yalnız yüksəlişlərdən, şax yeriməkdən ibarət deyil. Bu dünyada enişlər də olur, bu enişlərdən sürüşüb yıxılanlar da.

İnsan böyüdükcə həyatı anlamağa çalışır. Harada isə ədalət və biliyin ədalətsizliyə və savadsızlığa qalib gəlməsinə ümid bəsləyir. Kamil olmağa çalışaraq, biliyini təkmilləşdirir. Az da olsa tanıdığı, ideal saydığı zəkali insanlara, alim və sözün əsl mənasında ziyalılara yetişmək, onlara oxşamaq istəyir. İnanır ki, gün gələcək onun da səs-sorağı Yusif Məmmədəliyev, Xudu Məmmədov, Azad Mirzəcənzadə kimi dünyanın müxtəlif ölkələrindən gələcək. Onu da tanıyaçaqlar. Onunla da fəxr edəcəklər.

Təəssüf ki, keçid dövrü adlandırdığımız indiki dövrdə bilik nəyə lazımdır, bilik nəyi həll edir, bu gün pul, para lazımdır deyənələr getdikcə çoxalır. Amma əslində belə deyil. Şərqi böyük şairi Firdovsi demişkən "bilən adam güclü olar, bilən adam məğrur olar." Bilik və elm cəmiyyətin həyatında, onun gələcək taleyində həlledici rol oynayır. Təəssüf ki, bu gün gənclərimizin bir hissəsi bilik almaq, elmə yiyələnmək üçün deyil, diplom almaq üçün institutlarda oxuyur. Gəlin, ölkəmizin gələcəyini düşünək, onu savadsızlar diyarına çevirməyə, bu qorxulu halın qarşısını vaxtında ala. Şübhəsiz, cəmiyyətin yaşaması üçün pul, maliyyə təminatı vacibdir. Lakin gənclərimiz nə qədər bilikli olsalar, ölkə iqtisadiyyatının inkişafına bir o qədər çox kömək göstərə bilirlər. Axı gələcəyi quranlar bu günkü gənclərdir...

Aytac BALAŞQIZI,
Azərbaycan Beynəlxalq Universitetinin
jurnalistika fakültəsinin I kurs tələbəsi.

В самоназваниях многих кавказских народов часто присутствует тотемический элемент, который находит свое отражение в полужабытых мифологических представлениях горцев. Особый интерес вызывает в этой связи этноним *лезги*, который почти единодушно признается исследователями поздней формой имен лекзи/лакзи и лек/лег, зафиксированных в раннесредневековых и античных источниках.

Не вдаваясь особо в дискуссию о первоначальной привязке этнонима *лег/лезг/лакз* к отдельным дагестанским народам, хочу лишь отметить тот факт, что термин *лезги* (иранизированное *лег*) сохранился как самоназвание исключительно у лезгин. Это обстоятельство нельзя считать случайным. Примечательно, что раннесредневековое царство Лакз, которое упоминается в арабских источниках, локализуется в пределах современной территории проживания лезгин.

Что касается этимологии этнонима *лек/лег*, то наиболее вероятным представляется мне привязка этого имени к лезгинскому названию орла - *лекь* (ср. таб. *люкь* "орел", цах. *ликь* "ястреб"). Показательно то обстоятельство, что орлы в представлении лезгин и некоторых других горских на-

обрядя погребения кавказских горцев. Прометей, которого бог неба Зевс наказал за то, что он выкрал небесный огонь и передал его людям, является, по всей вероятности, собирательным образом кавказоязычных горцев, раньше других народов овладевших тайной литья иковки металлов. Под огнем в греческой легенде следует, конечно, понимать не костер, а особый огонь в специальной печи горцев, при помощи которого кавказоязычным кузнецам удавалось плавить и отливать метал-

редней Азии и сопредельных европейских регионов позволяет дать этимологию этнонима *ле-лег* (ср. лезг. *леглег*, авар. *лакь* "лакь", аист", лак. *лелуххи* "птица", рут. *эрфи-лелей* "вид орлиных", цез. *лела* "перо; крыло", из восточно-кавказского субстрата происходит и азерб. *лелек* "птичье перо"), который мог означать "люди-птицы, крылатые люди".

Древняя мода украшать одежду и головные уборы перьями своей тотемической птицы (пережитки этой моды сохранились до наших дней у некоторых европейских народов) объясняет, по всей видимости, названия целого ряда современных кавказских народов. Имя черкес - так называют адыгов их соседи - может происходить от осетинского (алано-сарматского) *тсергес* "орел" (протоиран. **crkasa* "орел"). Самоназвание грузин "картули" происходит, вероятно, также от наименования одного из видов орлиных (ср. лезг. *кард* "сокол", тур. *картал* "орел"), дагестанские цезы берут свое название от цез. *це*

ЕЩЕ РАЗ ОБ ЭТИМОЛОГИИ СЛОВА "ЛЕЗГИ"

Кавказа являются воплощением человеческой души. Этот феномен является отголоском древних погребальных обрядов, распространенных на территории Передней Азии и Кавказа. Раннесредневековые арабские географы сообщали в своих путевых заметках, что у горцев существовал обычай выставлять своих покойников на деревьях, чтобы птицы склевывали мясо с костей. В связи с тем, что хищники при виде падали в первую очередь пытаются добраться до особо питательной печени, бытовало представление, что печень является важнейшим жизненным органом человека, в котором заключена его душа (ср. нем. *Leber* "печень" и *Leben* "жизнь"; заслуживает интерес также особое упоминание печени в фольклоре многих народов). Естественно, что при поедании покойников орлами (или другими птицами из семейства орлиных) душа умерших "перемещалась" в тела птиц.

Орлы и некоторые другие птицы по сегодняшний день считаются на Кавказе священными. Их отстрел и употребление в пищу считается тягчайшим святотатством. Эти запреты, несомненно, связаны с табуизацией тотемических животных, распространенной среди многих народов мира.

Общеизвестная греческая легенда о Прометее, прикованном Гестом по приказанию Зевса к скале Кавказских гор, и об орле, склевывающем его печень, является аллегорическим описанием предками индоевропейцев чуждого им ритуального

Эпизод с кражей небесного огня и передачей его людям объясняется просто, если учесть, что до изобретения предками кавказских, анатолийских и балканских горцев плавильных печей только боги владели огнем (молнией, раскаленной вулканической лавой), способным расплавить металл. Не случайно то обстоятельство, что исполнителем кары Прометею явился бог огня и кузнечного дела Гефест, функции которого несомненно указывают на его вулканическое происхождение.

Следует особо отметить, что для обозначения печени и орла лезгины используют одно и то же слово *лекь*. Не может быть никаких сомнений в том, что это "совпадение" является отголоском давно забытых религиозных ритуалов. Пересечение понятий "орел", "печень", "душа", "мечта" находит свое продолжение и в других восточнокавказских языках: лезгинскому *эрзиман* "мечта, пожелание" (ср. таб. *арзу* "желанный, заветный"), которое не может быть заимствованным из тюркских или иранских языков, соответствует, например, чечен. *эрзу* "орел" и чамал. *эрцим* "беркут" (ср. урарт. *арциб* - предположительно также "орел").

Древнейшее население Малой Азии, память о котором сохранилась среди прочего в донесенном до нас древнегреческими источниками этнонима *ле-лег*, называло себя, вероятно, также по имени птицы - их тотемического знака. Характерный головной убор (из птичьих перьев) этих древних народов Пе-

"орел" (ср. авар. *цунтал* "цезы" "авар. *цум* "орел"), от авар. *цум* "орел" происходит, по всей видимости, также этноним цумадинцы (тиндинцы) и т.д. Знаменитый танец "Лезгинка" (известен также в Иране под названием "Лезги"), который почти в неизменном виде распространен среди всех без исключения кавказских народов, является ничем иным, как отголоском древних языческих верований и ритуалов, одним из основных элементов которых являлся образ орла. Этот образ совершенно точно воспроизводится танцором, особенно в тот момент, когда он, поднявшись на носки и горделиво раскинув руки-крылья, плавно описывает круги, словно собираясь взлететь. Название похожего танца грузин *картули*, по всей вероятности, также происходит от названия птицы, полет которой имитируется танцором.

Как мы видим, при детальном изучении лексических феноменов, реликтов мифологических сюжетов и даже танцевальной культуры современных горцев Кавказа можно выявить интересные детали, которые позволяют по-новому взглянуть на несомненно древнейшую историю этого интереснейшего региона и его народов.

Сокращения названий языков, принятые в статье: авар. - аварский, азерб. - азербайджанский, груз. - грузинский, лак. - лакский, нем. - немецкий, протоиран. - протоиранский, рут. - рутульский, таб. - табасаранский, тур. - турецкий, уд. - удинский, чамал. - чамалинский, чечен. - чеченский, цах. - цахурский, цез. - цезский.

ИЛЬХАМ ГАДЖИМУРАДОВ,
Бонн, ФРГ
e-mail: gadjimuradov@t-online.de

НАЧАЛО ВОСХОЖДЕНИЯ

В последнее время как яркая звезда на спортивном небосклоне стала сверкать гусарская женская волейбольная команда "Шахдаг". Юные волейболистки все чаще стали радовать болельщиков своими интересными играми. Эти талантливые, целеустремленные, бойкие девчата привлекают внимание и профессионалов.

Напомним, что в I туре чемпионата республики "Шахдаг" занял II место, вытеснив многих своих соперниц на задний план.

Второй тур, который прошел в начале декабря, тоже стал удачным для гусарских волейболисток. Первая игра проходила между командами "Гянджлик" (Баку) и "Шахдаг". В очень интересной игре "Шахдаг" отличился и выиграл со счетом 3:1. Во второй игре, состоявшейся между "Ветеран"ом и "Шахдаг"ом, наши девушки обыграли своих соперниц (3:0).

Третья, заключительная игра прошла между командами "Азеррейл-2" и "Шахдаг". Команды по-

казали интересную игру. Но профессионализм команды "Азеррейл-2" сказал свое слово. Бакинские победили с разгромным счетом: 3:0.

Несмотря на то, что "Шахдаг" занял II место во втором туре и стал одним из фаворитов чемпионата, гусарские волейболистки недовольны своей игрой. Об этом рассказали нам капитан команды Айсель Агабекова, тренер Севзи Байрамов и президент клуба Нифтали Нифталиев. Они еще раз убедились в том, что "Азеррейл-2" очень сильная команда. Поэтому тренировки гусарских волейболисток стали более интенсивными. Ведь в феврале 2004 года предстоит III тур чемпионата страны. Занявшие I и II места команды получат право участвовать на чемпионате Европы.

Да, это хорошее начало восхождения к вершинам спорта. Удачи вам, землячки! Больших побед вам!

"САМУР"

Къафкъаздин гзаф халкъарихъ галаз санал, лезги халкъдин яшайишдани суфрадин шагъ, адан къилин мешребъ фу я. И гафунин дувул (этимология) "хъуь" - гафунай акъатзава. ("Хъун" глаголдилай; яни хъанвай, газурнавай, чранвай). Чалан тарихдиз вил ягъайла, аквазвайвал, "ф" сес ва гъарф лезги члалаз геж (чи эрадал къведалди ирид агъзур йис вилик) Передни Азиядин са къадар члаларин таъсирдик кваз атана.

Фаз авай гуьрмет, фан дережа лезги мисалрай аквазва: фу къил я; фу жеда - бул жеда; Къуркъан галачиз яшамаш жеда, фу галачиз - ваъ; фу къил агъуз тавуна тлунна кланда (яни намус маса тагана); къулуьндал экечина, силндал жечина (яни, хъсан гатлунна, пис кутьягна). Ви фу къакъажрай! - лугъуда пис касдиз. Дагъвийри фу къвачик хъун гунагъ кар яз гисабда, адет яз, фу къвачикай вахчуда.

Фан тарихдин дувулар къадим девиррин яргъариз фенва. Алимрин фикирралди и тарихдин яш цлувад агъзур йисалай артух я. Амма сифтегъан фу тешилдикай ваъ, мегъверикай авуна. Къадим инсанри мегъвер къурна абурукай гуьр регъведай, ахпа а тинидикай фу газурдай, ам ифей къванерал чрадай. Маса фикирдалди, сифтегъан фу мегъверихъ галаз клерецрикайни газуриз хъана. Ширин тлунутлар емишарин хапладикайни ракъинал чрана газурдай. Лап гуьгуьнай, гъар гикл ятлани, къадим инсанди вичин ризкъи да чуьлдин тешилдин ици тварар ишлемишиз эгечина.

Машгъур алим-ботаник, сиягъатчи Н.И.Вавилова шагъидвалзавайвал, Гъвечи Азияди ва Закавказье ди дуньядиз къанницудалай артух чуьлдин члур магъсулар (мух, сил, гергер) гана. Ихътин магъсулар иллаки лезги чилерал гзаф экъечлавай. Месела, чаз виридаз малум тир "гуьлгери" твар алай къуьл са береда Гаргар твар алай дугуна Гаргар вацун яхада экъечлавай. Гила "гергер" чна къуьлуьк жезвай ригеяр галай члур тумариз лугъузда.

Къез-къез чуьлдин магъсулар инсанди цаз гатлунна. Къез-къез инсанар къуьл къватлиз, къуруриз, регъвена гуьр газуриз, тини ишиниз, фу чраз вердиш хъана. Чи фи-

кирдалди, инсанди сифте газурай хапла гуьруьн хапла я (адаз "пилпил хапла", "шурмул" лугъуда). Ихътин хапла къадим девиррилай инихъди гзаф халкъарин цун къвале гилани ама.

Фу, адет яз, къуьлуьн гуьруькай, къериз сини гуьруькай ва мухакай, гъакни клашарин (гъажикладин) гуьруькай чрада (месела, баклук). Дяведин кашан вахтара фу гуьруьк гъажикладин клапар кутаз чрай вахтарни хъана.

Лезгийрихъ гъар жуьредин фар ва абур чрадай гъар жуьредин ава. Агъадик чна куьн абурухъ галаз танишарда.

диз - кередиз ягъда).

6. Пич (урусин "печь" гафунилай) - къенин йикъан вири жуьредин къулариз ик лугъузда (газдин пич, электрик пич, буржуйка-пич ва мсб). Абур газ, кларас, къванцин цивин, электрик кудайбур, духовка галай ва галачирбур, ракъун ва керпичдинбур гьалтда.

7. Къазан пич - буржуйка.

8. Бухари къул - цла раснавай дуьм-дуьз гурмагъ галай пич.

9. Тавун (тавун къул, тав квай пич) - духовка галай пич.

Лезги къуларал ихътин алатарни ишлемишда:

1. Чар-къван - кана хъукъурнавай къванцин тахта (чар). Адал чарфу, як чрадай. Къенин йикъалдини чар-къва-

лан, чар авай, ниси квай, мукаш квай (шур квай), хвех авай, кака ягъай, пурнир квай, хвешхвеш квай, эферар квай, тлунут, танурдин, къатай, клар фу (кларкар фу, яни яргъиди), клдфу...

Бязи фар суварриз, мел-мехъерин, шадвилерин межлисриз талуьк яз чрада: шуьре къене иситла аваз; ширин фу ва я хъвазан - къене къурай емишар аваз (кишмиш, ширин хутар, хатруттар, машмашар ва мсб.); черекун - шаклука хътин зат; гузан - винелай виртни дуьдгъвер ягънавай крем алай мехъерин шткар; цкен - къене як, ниси, хехвер, картофар, чичек ва мсб. аваз; къумбаяр - къене картофар, буран, шур, къацубур аваз (афар хътин); афар - хъчадин, шурадин, картофдин, гуьнгердин; алуга - къене кака аваз; цалуг - ахъ ялавдал чрай тлунут; Цавур (чавур) - цивинрал чрадай фу; баклук - гъажиклад гуьруьн фу.

Лезги фу, гъар терефрилай аслу яз, ихътин жуьрейриз пай жеда: Пичерилай: сачун фу, акад фу, хъран фу, танурд фу...

Газурунилай: тили фу, къатай фу, лаваш, базла-ламач (гъварла-

ЛЕЗГИ ФУ

нер ишлемишзава (месела, чаз Вино Къурушдал акуна).

2. Сач - кередин (кайи чепедин) элкъвей зат.

ЧИ КЪУЛАР:

1. Ахъа ака - лап къадим къуларикай сад я (ам "ахъа" гафуникай арадал атана). Кваллин юкни-юквал цай ийидай фур жедай. Гум къвалин къава тазвай тлекъедай (тлакладай) акъатдай. И къулал къавукай къажгъан ва я хуьреқдин маса къаб куьрсдай. Фуран винел фу чурун паталди къванерал сач (чепедин) ва я чар-къван эцигдай.

2. Ака - са пай элкъвей чепедин къул. Адан вичи къил ахъа я (къажгъан эцигун паталди). Акадиз кларасар тун паталди сив тада. Акадин цал къене патай кайи чепе я. Акада фу цлаз ягъиз чрада.

3. Къул - виликай элкъвей камин, адал чепедин ва я ракъун мац жеда (катул эцигун паталди, фу чрун паталди...). Къул, адет яз, цла туьклуьрда.

4. Хъар - ахъа ялавдал фу чрадай махсуз къул.

5. Танур - цилиндр хъиз элкъвей къул (къе жуьре жеда: чиле ва чилелай инсандин юквал къван къакъан яз). Фу къенез (кайи чепе-

ЧИ ФАР:

Фу гаф, чи фикирдалди, хъу гафуникай хъана. Ик, белки, сифтегъан фаз лугъудай (хъу, хъуьт, хъул, фу, хъар са дувулдин гафар я). Хъуьт (куьт) - амукайрикай, паларикай чрада (адет яз, гъайванриз гуда). Акадин къене, хърак ва я цивинрал, руьхъведал чрада. Хъул - и фуни куьт хъиз ири паларикай чрада. Чарфу - чар-къванцел чрай фу. Иухва - къвалак акъална, кап хъиз амайла чинилай туплар члугуна чрада. Лаваш (лавач: лав - ялав) са шумуд жуьрединди жеда: Жуьреяр: къелечл лаваш (зур сантиметр), лап къелечл лаваш (са шумуд миллиметр); абурун чиниз цлакул ягъда. Чкаллаваш ва я чарлаваш лап миллиметрдин къелечлвал авай, гъварлаваш тлуб къван яцлу жеда. Танурда, хъра, сачунал чрада. Базла-ламач (гъварлаваш) - гъвар квайди, тлуб къван яцлуди. Шткар - бици тлунут, лацу гуьруьн шткар агъваллу-вилин лишан тир. Сачун фу считал чрада. Мадни фарин ихътин тварар ава: тили, акад, къу-

ваш)..;

Къеневай затлунилай: чар авай фу, пурнир фу, шуьре, цкен, алуга, баклук, афар...

Чиналлай нехишрилай: цлакул ягъай, клар ягъай, эрсин ягъай, тлур ягъай, тлуб ягъай, кака ягъай, гузан.

Фу чрадай тини гъвар квайди (цуруди) ва я гъвар квачирди (тилиди) ишлемишда. Къвале тинидикай газурзавай адетдин гъвардилай къе-целай, тини къугъванрин (хмельдин) целни ишинда. Гъвар квай тинидикай гъварфу (базла-ламач), танурдин фу, шуьреяр ва маса ширинлу-хар чрада.

Фарин гзаф жуьреяр къе чран хъийизмач. Я абур чрадай къуларни амач. Гзаф фар чрадай сирерни чизмач. Гъавиляй, агъзур йисарай атана чал агъакънавай чи руьгъдин эменни къванни чна хуьн лазим я. Вучиз лагъайтла фу халкъдин культура, ацукъун-къарагъун къалурзавай гуьзгъуь я.

Францияда фан музей ава. Чи фикирдалди, ихътин музей чухъ, лезгийрихъни, хуьн чарасуз я. Къанни цлудалай артух фарин тварар авай халкъар дуньяда гзаф авач эхир. И тарих чна хвена несилрал ахгакъарун чарасуз я.

Фейзудин НАГЪИЕВ,
Ренат НАГЪИЕВ.

“САМУР” ДИН МЕКТЕБ

ЛЕЗГИ ЧАЛ ГЫКИ ЧИРЗАВА?

■ Виш агъзуралди лезгийр яшамиш жезвай Азербайжанда лезги чал гыки чирзава? Эхиримжи йикъара келдайбуру гъа и месэладихъ галаз алакьалу яз редакциядиз цудралди чарар ракъурнава. Агъадихъ чна гъилик авунвай делилрал бинеламиш хъана келдайбуру суалдиз жаваб гузва.

Демократия къвердавай вилик физвай алай аямда вичин чилерал гзаф халкъар яшамиш жезвай аслу тушир Азербайжандин вилик акъвазнавай къилдин месэлайрикай садни и халкъарин чалариз мукъуфдалди къайгъу къалурун я. Вич Европадин Советдин член тир Азербайжан и тешкилатди 1992-йисан 5-ноябрдиз къабулай, “Регионрин чаларин ва я къадардал гъалтайла тиммил тир халкъарин чаларин Европадин хартия” твар ганвай документдин принципар къилиз акъудиз алахъзава. Азербайжандин конституцияди и уьлкведа яшамиш жезвай вири халкъарин веклирди мектебра хайи чалалди келдай, диде чалакай гегъеншдиз менфят къачудай ва ам вилик тухудай мумкинвилер ганва. Республикада азербайжан чалалай алаатайла урус, гуржи, лезги, талыш, авар, удин, хиналугъ, цахур, куьрд, иврит, тат чаларал тарсар гун дуьшуьшдин кар туш. Алай вахтунда Азербайжандин 385 мектебда 105968 аялди урус ва 12 мектебда 2452 аялди гуржи чалалди келзава. 13 райондин 407 мектебда аялриз лезги, талыш, авар, цахур, куьрд, хиналугъ, удин, иврит, тат чаларал тарсар гузва. И халкъарин арада тек са лезги чал I-XI синифра чирзава. Амай чаларал тарсар анжах I-IV синифра гузва.

Санлай къачурла чи республикадин Къуба, Кцлар, Хачмаз, Исмаиллы, Къебеле, Огъуз районрин 126 мектебда 24670 аялди лезги чал чирзава. 1990-йисалай Бакудин М.А.Сабиран тварунихъ галай педтехникумдин Кцларин филиалда “Лезги чал” ва “Лезги чалан тарсар гунин методика” твар алай предметар кардик кутунва ва ина сифтегъан синифар патал лезги чалан муаллимарни гъа-

зурзава. Са шумуд йис я филиал акъалтларай жегъилри Кцлар ва Къуба районрин мектебра дидед чалан тарсар гуз.

Идалай гейри Азербайжандин Гьукуматдин Колледждин Кцларин отделенида 366 лезги жегъилди келзава. И колледжди сифтегъан синифар патал лезги, азербайжан, ингилис чалан муаллимар, гъакни хизанда ва квалле тарсар гудай муаллимар гъазурзава. 1998-йисалай Дагъустандин Гьукуматдин Университетдин Бакудин филиалда Дагъустандин филологиядин факультет кардик кутунва ва ина юкъван мектебар патал лезги ва авар чаларин муаллимар гъазурдай къулай шартлар яратмишнава. Ци 16 жегъилди филиал акъалтларна, хайи чаланни урус чалан муаллимвилер дипломар къачунва.

Эхиримжи йисара республикада лезги чалал I синифар патал “Алфавит”, II, III, IV синифар патал “Лезги чал” твар ганвай ктабар, гъакни “Хайи чал” твар алай программа-яр чапдай акъуднава ва исятда мектебра и пособийрикай гегъеншдиз менфят къачузва. I-IV синифра хайи чал чирун патал гъафтеда 2 сят вахт чара авунва.

Авайвал лагъана клада хъи, гъам винидихъ тварар къунвай районрин, гъамни Шеки, Агъсу ва маса районрин са бязи лезги хуьрерин мектебра гъелени лезги чалан тарсар гузвач. Республикадин талуькъ тешкилатри гележегда и кар гуьнгъуна туна кланзава. Алай вахтунда дидед чалан учебникарни агъкъзавач. Гуржистандин гьукуматди и татугайвал арадай акъудун патал ци чи республикадин гуржи чалал тарсар гузвай мектебриз пулсуздаказ 5775 экземпляр учебникар ракъурнава. Дагъустандин гьукуматдини лезгийриз ва лезги чалан группадик акатзавай цахурриз, хиналугъвийриз ва удинриз ихътин кумекар гун чарасуз я.

“САМУР”

ИСГЪАКЪ АЛ-УРМА ВУЖ Я?

■ Икъван гагъди чи алмир ва къил акъуддай ксари XIX асирда яшамиш хъайи цудралди лезги къелемэгълийр винел акъуднава. Тек са филологиядин илимрин доктор Мавлуд Ярагъмедова XIX асирда яшамиш хъайи 15 лезги шаирдин гъакъиндай сифте яз малуматар кватина халкъдив агъкъарна. Ятлани чухъ XIX виш йисан вири лезги къелемэгълийрин гъакъиндай малуматар авач ва къвердавай чаз цийи тварар чир хъезва. Гъа ик, XIX виш йисан твар-ван авай шаиррикай Мирзе Керим, Мирзе Жабраил, Къа-лажугъви Багъир, Абдурагъман Ахъегъви, Маза Али, Ахъцеъ Нуру, Эмиралли Тигъиржалви, Эмираслан Гъанидин, Муьгъвергъан Али, Саяд Пери ва масад-бур чаз эхиримжи йисара чир хъайибур я.

Вахтар алатунивай чаз мадни цийи тварар малум жезва. И мукъвара зал Урусатдин “Молот” (1940-йисан декабрь) ва Азербайжандин “Коммунист” (1940-йисан 31-декабрь) газетрин чинрай фикир желбдай хътин са информация дуьшуьш хъана. Ана хъенва хъи, Роствдин Пединститутдин собранидал профессор Н.И.Покровскийди Дагъус-

тандин XIX виш йисан литературадин гъакъиндай гзаф маракълу рахунар авуна. Ада лагъайвал, Дагъустандин а девирдин литература гзафни-гзаф девлетлу я.

XIX виш йисан фикир желбдай кхъирагърикай сад Исгъакъ эфенди я. Профессорди малумат гузвайвал, ада 1877-йисан бунтарикай хъенва. Исгъакъ эфендиди вичин эсерар араб чалалди яратмишзавай.

Тарихдин вакъайрив гекъигайтла, а кас лезгийрин машгъур алим, вичи 20 йис къван вахтунда наибвиле кваллахай Гъажи Исмаил эфендидин гъвечли стха хъунухъ герек я. Гъасан Алкъвадарвиди вичин “Асари-Дагъустан” ктабда Исгъакъ эфендидикай са къве гаф хъенва: “Исгъакъ эфенди гзаф дерин алим тир.” Маса затни хъенвач.

Яраб профессор Покровскийди къалурнавай кас гъа Исгъакъ эфенди ятла? Амма са чкадал профессорди кхъирагъдин твар Исгъакъ ал-Урма хъиз къалурнава. Адан эсерар Дагъустандин архиврани тахъана жеч. Гъар гъик ятлани чи алмир кхъирагъдин яратмишунар ахтармишун чарасуз я.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ЧАКАЙ КХЪЕНАЙ...

Лезгийрин чилерал заз къелечли ипек хътин зериф, вили цав, мегъуьн ва пипин къалин тамар, алп яйлахар, шумудни са начагъвилерин дарман тир цудралди булахар акуна. Заз лугъуз тежедай къван иер ва клубан цийи чилер, цийи уьлкве акур хъиз хъана.

И чилерал яшамиш жезвай инсанарни чпин къилихралди тафаватлу жезвай са маса жуьредин инсанар я: риклиз чими, къакъан буйдин, сагълам, мерд, чина хъвер авай, пел ахъа, регъимлу ва мугъмандиз гзафни-гзаф гуьрмет ийидай. Абуру ихтилатдайла ваз акл жеда хъи, ви къаншарда акъвазнавайди философ, шаир, члехи къагъриман я.

А.В. ПАСТУХОВ,
топограф, альпинист. 1892-йис.

ТІВАРАР

Чухъ араб чалан гафарикай арадал атанвай гзаф тварар ава. Садбуруз и гафарихъ - тварарихъ гъихътин манаяр аватла эсиллагъ чидач. Агъадихъ чна са къадар тварарин лезгидалди манаяр ачухарзава:

Абдуллагъ - аллагъдин лукл
Абдулазиз - члехи касдин лукл
Абдулбари - халикъдин лукл
Абдулкъадир - къудратлудан лукл
Абдулжамал - иердан лукл
Абдуллатиф - регъимлудан лукл
Абдулмежид - тарифлудан лукл
Абдулмалик - гъакимдин лукл
Абдулфетягъ - рехъ ахъайзавайдан лукл
Абдулгъаким - акъуллудан лукл
Абдулразакъ - фу гудайдан лукл
Абдурасул - илчидин лукл
Абдусалат - баладикай къутармишзавайдан лукл
Абдусамад - гунагъар багъишламишдайдан лукл
Абумуслим - баладикай къутармишзавайдан буба
Абуталиб - жагъурзавай буба
Адал - адалатлу
Акпер - къудратлуди (Члехиди)
Айша - чан клевиди
Али - вини дережадин кас
Амин - вичел ихтибарзавайди
Аминудин - дин хуьзвайди
Аминулла - аллагъдиз вафалуди
Амир - гъаким
Амри - уьмуьр
Анас - шадвал
Анасат - дуст
Ансар - кумекчи (пайгъамбардин женгинин юлдаш)
Ануширван - эбеди руьгъ
Арафат - Меккедин мукъув гвай пак дагъ
Ариф - алим
Эседуллагъ - аллагъдин шир
Агъмед - тарифлуди
Аятуллагъ - аллагъдин лишан алайди
Бегърам - гъалибди
Башир - шадвилдин хабар гъидайди
Бике - ханум
Билал - девлетлуди
Буьняд - члехивилихъ ялзавайди
Вакъиф - малуматлуди
Вали - дуст
Валиюллагъ - аллагъдиз мукъвади
Валид - аял
Вилаят - паквал
Къазанфар - шир
Къейбуллагъ - таквазвай аллагъ
Гъалиб - уфтан хъайиди
Гъасан - хъсан инсан
Гирей - къудратлуди
Гуьлзар - цуькведин бахча
Къулам - гада (хва)
Гуьлжамал - иер цуьк
Гуьлнара - анардин цуьк
Гуьлсара - цийи цуьк
Жаббар - къудратлуди
Жалал - члехивал
Жамал - битаввал
Жамил - иерди, хъсан къилихар авайди
Жамалуддин - дин битавди
Жамшид - акъуллуди
Жанибег - чан клевиди
Жагъид - мурад къилиз акъуддайди
Дарья - гъуьл
Дилара - кланиди
Дилбер - рикл алайди
Дурдана - гевгъер
Зейд - бахшиш
Зейдулла - аллагъдин бахшиш
Зейналабдин - итаатзавайбурукай
виридалайни хъсанди
Зайнуддин - ярашух (диндин битавди)
Закир - аллагъдин тариф ийизвайди
Заман - вахт (эпоха)
Зал - рехиди
Зерифа - иерди
Зафар - гъалибвал
Зуьгъре - нур гузвайди
Зинет - безег

П О Э З И Я

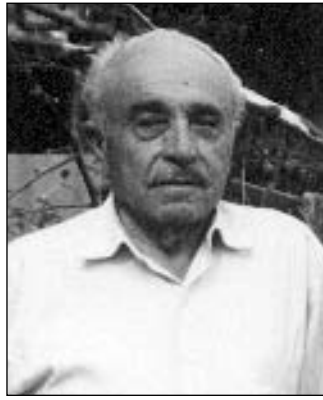
СЛЕЗЫ

Однажды старушка мне говорит:
На лице твоём - слеза.
Ты плачешь?
Я ответил: Нет,
это плачут мои глаза.
Как могут плакать глаза без тебя?
Ответь мне, в душе ничего не тая.
Тогда я спорить стал сам с собой
За что был наказан суровой судьбой.
Вместо матери теплых рук,
Я видел решетки перед собой.
Тюремных сводов черный круг
Служили пристанищем детских мук.
Сейчас я не чувствую слез на щеках,
Как найти мне лекарство от слез на глазах?

ПОТОМКАМ

Будут ли помнить потомки
Своих предков и Штул родной?
Или сгинет навеки загадкой
Все что было дано нам судьбой.
Обращаюсь с мольбой о пощаде!
Чтобы ожил мой отчий дом.
И пусть дети мои, Бога ради
Будут снова счастливы в нем.
А пристанище наших предков
Прорастет пусть зеленой травой
И чтоб впредь прототам моим слышать
Глас детей, а не волчий вой.

И опять сам себя спрошу я:
Почему так больно тебе?
Почему никак не забудешь,
Все что было как в страшном сне?
Не пора ли забыть дом свой прежний,
Обретя кров в чужой стороне,
Только память мне сердце режет
Штул родной, ты все снишься мне.
И в тот час, как глаза я закрою
Для того, чтоб уйти навсегда,
Свою память возьму я с собою,
Боли той не оставлю следа.

Осман КУРБАНОВ,
г. Бишкек.

"QAYА" MƏTBUAT YAYIMI FİRMASI!

İstənilən qəzet və jurnallar,
həm də sərfləyi qiymətə.

Əgər siz qəzet və jurnalların
rahatlıqla evinizə və ya ofisini-
zə çatdırılmasını;

Mətbuatı aldıqdan sonra abu-
nə haqqını ödəmək və bu ödəni-
şin formasını sərbəst seçmək
hüququndan istifadə etmək;

Tirajınızda lazım gəldikdə də-
yişikliklər etmək; istəyirsinizsə,
onda mütləq bizə müraciət edin.
Ən başlıcası

"SAMUR"

qəzeti və bundan əlavə 600 ad-
da yerli və xarici nəşrlər.

Abunə yazılmaq üçün uzağa
getmək lazım deyil, telefonla
zəng etməyiniz kifayətdir:

Ваки şəh. 41-35-33;
98-35-22

ГАФАЛАГ

баба - гъери ва какаяр квай
тинидикай чрай фу

муда - кларсдин кур, бади

къаркъар - лагълагъ

гъаргъар - куркур

къалу авун - рагъулрун

къантлар - цин кланик къакъан чка

бахилар - къвачин къапар (мес:
ватагайра алуқдай)

клубан - виклегъ, зиринг,

дирибаш, утъквем

бати (кас) - зигын авачир, куыт кас

явакъан - тенбел

шанклал, къвачер шанклал - шулу,
къекъвез тежер

умун - секин, хъуытуыл

къилихрин инсан

риге - къылчих

риге авачир техил - къылчих

авачир техил

кишран - ранг

лацадай асунун - киреж ягъун

гъакъекъ - агат

мурклагин дагъ (гъуыле сирнавдай)-
айсберг

хъурц - балкандин къекъуын
журейрикай сад

чиргын - какахъай кар

кегъкир къачун (балканди) -

терсвал авун

КВЕЗ ЧИДАНИ?

УРУСАТДИН ХАЛКЪАР

И йикъара РФ-дин министр
В.Зорина Урусатдин эхиримжи
переписдин гъакъиндай са къа-
дар малуматар гана. Ада
лагъайвал, алай вахтунда Уру-
сатдин агъалияр 120 чалал ра-
хазва. Абурукай 80 чал юкъван
мектебра ва институтра чирза-
ва. 1985-йисуз анжак
44 чал чирзавайди тир.

Санлай ингилисар, амери-
канвиар, Африкадин уълквей-
рай ва маса уълквейрай атан-
вайбур галачиз Урусатда 160
миллетдин векилар яшамш
жезва. 1,5 миллион касди вич
гъи миллетдин векил ятла къа-
лурнавач.

Урусатда чпин къадар 400
агъзурдалай гзаф тир 23 халкъ
яшамш жезва. 7 халкъдин
къадар 1 миллиондай гзаф я.
Уълкведа 116 миллион урусар,
5,5 миллион татарар, 2,9 мил-
лион украинвиар, 1,7 миллион
башкирвиар, 1,6 миллион чу-
вашар, 1,3 миллион чеченар,
1,1 миллион эрменияр яша-
миш жезва. Ина къадардал
гъалтайла тимил 60 абориген
халкъ ава. Абурун къадар сан-
лай 500 агъзур я. Абуру-
кай чпин къадар 200 агъзур тир
39 халкъ Урусатдин кеферпа-
тан халкъар я.

ДЕВЛЕТЛУБУРУН УЪЛКВЕ

Америкадин Садхъанвай
Штатар дуьньядин виридалай-
ни гзаф девлетлу ксар яшамш
жезвай уълкве я. Алай вахтунда
ина 4 миллиондив агакъна
миллионерар ва 222 миллиар-
дер ава. Санлай вири дуьньяда
миллиардердин къадар 476-
дав агакъзава. Чи планетдин
виридалайни девлетлу 11 кас-
дикай 9 американвиар я.

Америкадин миллионерри
140 доллардин къвачин къапар
ва 400 доллардин костюмар
алуқзава, 25 агъзур доллар-
дин автомобилар гъалзава.

СТАТУЯ МОНИКИ БЕЛЛУЧЧИ

Итальянская красавица Мо-
ника Беллуччи, предпочитаю-
щая жить и работать во Фран-
ции настолько прельстила сво-
ей красотой французских ака-
демиков, что они единогласно
приняли решение о создании
статуи Беллуччи, которая будет
выставлена в музее Гревен. Ак-
триса удостоилась подоб-
ной чести наряду с модельером
Карлом Лагерфельдом и пред-
принимательницей Женевьев
де Фонтене.

КОРИЦА ПОНИЖАЕТ САХАР В КРОВИ

Ричард Андерсон и его коле-
ги из исследовательского
центра, занимающегося проб-
лемами питания (Белтсвилл,
штат Мэриленд), узнали о бла-
готворном влиянии корицы на
содержание сахара в крови со-
вершенно случайно. Они изуча-
ли воздействие широко рас-
пространенных продуктов на
уровень сахара, одним из них
был любимый американцами
яблочный пирог, при пригото-
влении которого традиционно
используют корицу. Казалось
бы, сладкая, сладкая пища
должна была отрицательно
сказаться на содержании саха-

ра. Но результат оказался про-
тивоположным.

Клинические испытания по-
ложительного воздействия ко-
рицы были проведены в Паки-
стане. Добровольцы с диабетом
второго типа принимали один,
три или шесть граммов порош-
ка корицы в день в капсулах
после еды. Через несколько
недель содержание сахара у
них в крови стало в среднем на
20% ниже, чем в контрольной
группе, а у некоторых достигло
нормального уровня. Но как
только они прекратили принима-
ть корицу, сахар снова по-
полз вверх. Оказалось, у кори-
цы есть и другие положитель-
ные свойства - снижается со-
держание жиров и холесте-
рина, нейтрализуются свободные
радикалы.

В ГЕРМАНИИ СУДЯТ ЛЮДОЕДА

В Германии начался суд по
делу Армина Майвеса обвиняе-
мого в убийстве человека и кан-
нибализме. В недавнем ин-
тервью одной из местных газет
41-летний специалист по комп-
ьютерам Майвес признал, что
убил человека и съел свою
жертву. Самое поразительное в
этой истории то, что жертва са-
ма хотела, чтобы ее съели.
Майвес дал объявление в Ин-
тернете, где говорилось, что он
ищет человека, который хот-
ел, чтобы его тело расчленили
и потом съели. Вскоре он полу-
чил ответ от 40-летнего мужчи-
ны, готового стать жертвой. По
"взаимной договоренности"
убийца зажарил части его тела,
а потом съел.

Все это записывалось на
видеокамеру. Канибализм не
упоминается в германском за-
конодательстве, и защита бу-
дет опираться на то, что убийс-
тво не имело места, поскольку
жертва согласилась уйти из
жизни добровольно. Адвокат
Майвеса и вовсе называет по-
ступок своего подзащитного
"своеобразной эвтаназией",
за что в Германии положено

максимум пять лет тюрьмы.
Обвинение настаивает на по-
жизненном заключении.

ЛЮБОВЬ ИЛИ КАРЬЕРА?

Шин Блэквелл, военнору-
жский США, расквартирован-
ной в Ираке, скоро будет уво-
лен из армии и отправится на
родину. Дисциплинарное взыс-
кание он уже получил. Вина
солдата, как считает командо-
вание, очевидна: во время пат-
рулирования улиц Багдада он
ненадолго отлучился, чтобы
заключить брак с иракской де-
вушкой.

О том, где и когда они будут
сочетаться браком, 27-летний
сержант Шин Блэквелл и его
иракская подруга Эхдая дого-
ворились накануне.

В одном из домов непода-
леку его уже ждали Эхдая и
местный судья, который про-
вел бракосочетание. Препятс-
твий для него не оказалось -
чтобы жениться на приглашен-
ной ему девушке Блэквелл
перешел из христианства в ис-
лам.

Сохранить брак в тайне не
удалось. Но вместо поздравле-

ний сержанта ждал неприятный
сюриприз: военное начальство
обвинило его в "разглашении
секретных данных о времени и
маршруте патрулирования по-
тенциальных врагам" - невесте
и иракскому судье, проводив-
шему церемонию.

Пока дело ограничилось
письменным "выговором с за-
несением в личное дело" и уве-
домлением о грядущей отстав-
ке.

Друг Шина - 37-летний кап-
рал Брет Даген тоже женился
на иракской девушке - отлучив-
шись с патрулирования. Он то-
же перешел из христианства в
ислам. Обе девушки врачи-те-
рапевты. Знакомство с буду-
щими мужьями произошло на
рабочем месте. Девушки тру-
дились в Министерстве Здра-
воохранения Ирака, охраняли
же здание американские сол-
даты.

Капрал и его жена собира-
ются разводиться, на этом на-
стаивают родственники жены.

Эхдая, жена сержанта
Блэквелла, тоже получает угро-
зы как "предательница своего
народа". Встречи с мужем, по
распоряжению армейского ко-
мандования, ей запрещены,
можно лишь иногда разговари-
вать по телефону. Семья
Блэквелла в ярости.

"Я возненавидела сына за
эту позорную отставку из-за
того, что он влюбился", - гово-
рит его мать Вики.

Но супружеская пара сда-
ваться не собирается. До Рож-
дества Эхдая вылетит в Запад-
ную Европу. Через некоторое
время к ней присоединится
Шин Блэквелл, который к тому
времени уже будет уволен из
армии. В Америку супруги при-
будут нес скоро - на получение
разрешения на въезд в США
для иракской гражданки потре-
буется время. Но с голоду мо-
лодожены не умрут: по словам
адвоката Блэквелла, на днях
будет подписан контракт на
книгу, посвященную истории их
любви. А чуть позже о них снимут
фильм.

"САМУР"

Главный редактор
Седагет КЕРИМОВА

Адрес редакции:
370146 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство "Азербайджан",
этаж 3, каб. № 101.
e-mail: samur@nm.ru
www.samur.nm.ru

Расчетный счет
26233080000
1-й Ясамальский филиал
ОУАБ г.Баку
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег. № 78

Индекс: AZ 1073
Тираж: 2000

Тел: 32-92-17,
(850) 320-74-05